

ԿԱՐԾԻՔ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԻ

Հայկ Գևորգի Բաբայանի «ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կարգավորման հիմնախնդիրները» թեմայով Ը.00.03. «Ֆինանսներ, հաշվապահական հաշվառում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցմանը ներկայացված ատենախոսության վերաբերյալ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը և հրատապությունը

Հայկ Գևորգի Բաբայանի թեկնածուական ատենախոսությունը նվիրված է ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործման հիմնախնդիրների հետազոտությանը և դրանց վերաբերյալ լուծման արդյունավետ ուղիների առաջարկմանը:

Վարկային կազմակերպություններում ևս ներքին հսկողության համակարգը նրանց արդյունավետ և անվտանգ գործունեության ապահովման կարևորագույն տարրն է: Օրենսդրական և կարգավորող միջավայրի մշտական փոփոխություններով, ինչպես նաև ֆինանսական շուկաների գլոբալացմամբ պայմանավորված վարկերը և ֆինանսական ծառայությունները դառնում են կարգավորիչների, հաճախորդների և այլ շահագրգիռ կողմերի ուշադրության առարկան: Արդյունավետ ներքին հսկողության համակարգը նպատակ ունի նվազեցնել ռիսկերը, պաշտպանել կազմակերպության ակտիվները, համապատասխանել օրենքներին և կարգավորող պահանջներին և, ընդհանուր առմամբ, ապահովել երկրի ֆինանսական համակարգի հուսալիությունն ու կայունությունը:

Վարկային կազմակերպությունները հիմնականում ֆինանսավորում են այնպիսի ոլորտների և հաճախորդների, որոնց բանկերը ձեռնպահ են մնում վարկավորելուց: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վարկային կազմակերպությունները սկսել են պետության կողմից ընտրված ռազմավարական ծրագրեր ֆինանսավորել, վերջիններիս դերը տնտեսության մեջ ավելի է կարևորվել:

Ներքին հսկողության համակարգը՝ ընկերության սկզբունքների, մոտեցումների ներքին մշակույթի մի ամբողջական համակարգ է, որում ընդգրկվում են ընկերության

բոլոր աշխատակիցները, և այն ուղղված է ընկերության ռազմավարական նպատակների իրականացմանը: Հետևաբար, ինչպես ցանկացած ֆինանսական կառույց, այնպես էլ վարկային կազմակերպությունն առնչվում է ներքին հսկողության բոլոր բաղադրիչների հետ: Բերված փաստարկներով ատենախոսը հիմնավորել է ընտրված թեմայի հրատապությունը և արդիականությունը:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները

Հետազոտության նպատակն է բացահայտել ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգերում առկա խնդիրները, թերությունները և մշակել կատարելագործման ուղիներ, որին հասնելու համար ատենախոսի կողմից առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- իրականացնել վարկային ինստիտուտների միջազգային փորձի, ինչպես զարգացած երկրներում, այնպես էլ ՀՀ ֆինանսական համակարգին մոտ գտնվող Եվրասիական տնտեսական միության երկրների համեմատական վերլուծություն,

- ուսումնասիրել վարկային կազմակերպություններում ներքին հսկողության միջազգային փորձի կիրառվող մոտեցումները և բացահայտել ՀՀ վարկային կազմակերպություններում այդ գործընթացում առկա հիմնախնդիրները,

- բացահայտել ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ֆինանսական կառավարման խնդիրները ընդհանուր վերահսկողության համատեքստում և տալ համապատասխան լուծման ուղիներ,

- արհեստական բանականության կիրառմամբ իրականացնել վարկային կազմակերպությունների ակտիվների նախընտրելի կառուցվածքի որոշում և առաջարկել ակտիվների կառուցվածքի վերակառուցման մոդելային լուծումներ,

- արհեստական բանականության գործիքներով կառուցված մոդելներով իրականացնել ներքին հսկողության գործառնական նպատակի բարելավում,

- մշակել վարկային կազմակերպությունների ներքին աուդիտի ռիսկերի պլանավորման վրա հիմնված վերահսկողության մոտեցում:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան

Հերագորության օբյեկտը Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսական շուկայում գործող վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգերն են և գործունեության ֆինանսական արդյունքների ու կարգավորման օրենսդրական դաշտը, **իսկ առարկան՝** ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործմանը միտված հիմնախնդիրներն են:

Հետազոտության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը

Ատենախոսությունում կատարված հետազոտությունների և վերլուծությունների ընթացքում ստացվել են տեսական, մեթոդական և գործնական արժեք ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից որպես գիտական նորույթ ներկայացվել են հետևյալ դրույթները.

- Կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում մշակվել են վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության կանոնակարգման նվազագույն պայմաններ, որոնք միտված կլինեն ներքին հսկողության համակարգի բարձր դիսկայնության նվազեցմանը:

- ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի համալիր ուսումնասիրությունների արդյունքում վեր են հանվել մի շարք հիմնախնդիրներ՝ կապված օրենսդրական համապատասխանության, կորպորատիվ կառավարման և ներքին հսկողության մեխանիզմների հետ, ինչպես նաև առաջարկվել են վերջիններիս լուծման ուղիներ:

- Ֆինանսական ցուցանիշների ուսումնասիրության արդյունքում կառուցվել են ակտիվների արդյունավետ հսկողության երկու մոդելներ:

✓ առաջին մոդելով հնարավորություն է ընձեռնվում վարկային կազմակերպություններում առավել արդյունավետ վերահսկել ֆինանսական ռեսուրսները: Ներքին հսկողության տեսանկյունից մոդելը հնարավորություն է ընձեռում վերահսկողներին, սեփականատերերին, գործադիր մարմնին կարծիք կազմելու, արդյոք ընկերության գործունեությունը համապատասխանում է օրենսդրական և քիզնեսի ռազմավարական պահանջներին:

✓ երկրորդ մոդելով ստացվում են ակտիվների կառուցվածքի տարաբնույթ սցենարային լուծումներ, ինչը կարևոր նշանակություն ունի ռազմավարական խնդիրներ առաջադրելու և արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու համար:

• Մշակվել է ներքին աուդիտի ռիսկի գնահատման ցուցանիշների համակարգ տասներկու գործակցով, որը միտված է ներքին հսկողության արդյունավետության բարձրացմանը և ռիսկերի նվազեցմանը:

Հետազոտության գիտական արդյունքների հավաստիությունը և գործնական նշանակությունը

Հ. Գ. Բաբայանի ատենախոսությունն իրենից ներկայացնում է վարկային կազմակերպություններում ներքին հսկողության համակարգի մեթոդական մոտեցումների տեսական և գործնական ուսումնասիրությունների հիման վրա մշակված համալիր հետազոտություն, որը ներառում է այդ համակարգում առկա հիմնախնդիրների լուծմանը ուղղված որոշակի հիմնարար առաջարկություններ:

Հետազոտության արդյունքները կարևոր նշանակություն ունեն ֆինանսական ընկերությունների, մասնավորապես վարկային կազմակերպությունների, ներքին հսկողության համակարգի ձևավորման, օրենսդրական պահանջների իրականացման, վերահսկողական աշխատանքների բարելավման, կորպորատիվ կառավարման համակարգերի ներդրման, ֆինանսական ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման գործընթացներում:

Ատենախոսության ծավալը և կառուցվածքը

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացություններ բաժնից, օգտագործված գրականությունից և հավելվածներից: Աշխատության ներածությունում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, ձևակերպվել են հետազոտության գլխավոր նպատակը և խնդիրները, ներկայացվել են հիմնական գիտական արդյունքները և դրանց գործնական նշանակությունը, տրվել են ատենախոսության տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմքերը:

Առաջին՝ «Վարկային կազմակերպությունների դերը տնտեսության զարգացման գործում և դրանցում կիրառվող ներքին հսկողության մոտեցումները» գլխում ատենախոսն իրականացրել է վարկային կազմակերպությունների էության և առանձնահատկությունների ուսումնասիրություն, վարկային ինստիտուտների միջազգային փորձի համեմատական վերլուծություն և վարկային կազմակերպություններում ներքին հսկողության միջազգային փորձի կիրառվող մոտեցումների համեմատական վերլուծություն, կատարել է ՀՀ-ում առկա հիմնախնդիրների բացահայտում: Ատենախոսը կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում եզրակացրել է, որ ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության կանոնակարգման նվազագույն պայմաններ սահմանող որևէ նորմ սահմանված չէ, ինչը պատճառ է հանդիսանում ներքին հսկողության համակարգի բարձր ռիսկայնության համար:

Երկրորդ՝ «Վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության մոտեցումները և նոր լուծումները արհեստական բանականության համատեքստում» գլխում ատենախոսը ուսումնասիրել է ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ֆինանսական կառավարման խնդիրները ընդհանուր վերահսկողության համատեքստում, և արհեստական բանականության կիրառմամբ առաջարկել է վարկային կազմակերպությունների ակտիվների նախընտրելի կառուցվածքի որոշման մոտեցում, ակտիվների բաշխման մոդելային լուծումներ: Վերլուծության արդյունքների հիման վրա վեր են հանվել ՀՀ Վարկային կազմակերպություններում ներքին հսկողության տեսանկյունից լուծում պահանջող կարևոր խնդիրներ:

Երրորդ՝ «ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործման ուղիները» գլխում ատենախոսը մշակել է արհեստական բանականության գործիքներով կառուցված մոդելներով ներքին հսկողության կատարելագործման ուղիներ և ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին աուդիտի ռիսկերի վրա հիմնված վերահսկողության մոտեցում: Մասնավորապես, վարկային կազմակերպության գործունեությունն օրենսդրական և բիզնեսի ռազմավարական պահանջներին համապատասխանեցնելու դերում ատենախոսի կառուցած մոդելները ներքին հսկողության տեսանկյունից մեծ դեր են կատարում

վերահսկողներին, սեփականատերերին, գործադիր մարմնին արժեքավոր կարծիք կազմելու համար:

Եզրակացություններ բաժնում ներկայացվել են հետազոտության տեսական և մեթոդաբանական հարցերի ուսումնասիրությունից բխող եզրահանգումներ, ներկայացվել են վերլուծությամբ հիմնավորված տեսական և գործնական բնույթի առաջարկություններ:

Դիտողություններ ատենախոսության վերաբերյալ

Թվարկված առավելությունների հետ մեկտեղ թեկնածուական ատենախոսությունը զերծ չէ որոշակի թերություններից: Դրանցից նշենք հետևյալները.

1. Ատենախոսության 1.2 պարագրաֆում, որտեղ ներկայացվում է վարկային ինստիտուտների միջազգային փորձի համեմատական վերլուծությունը, նպատակահարմար էր լրացնել այն ուսումնասիրված երկրներում գործող վարկային ինստիտուտների ֆինանսական հարաբերական ցուցանիշներով (ROE, ROA) և կատարել դրանց համադրություն << վարկային կազմակերպությունների համապատասխան ցուցանիշների հետ:

2. Ատենախոսության էջ 46-ի վերջին պարբերության ձևակերպումը վիճելի է, քանի որ հեղինակը նորմատիվային սահմանափակումների անփոփոխ պայմաններում ֆինանսական ցուցանիշների աճը որակում է որպես բացասական երևույթ, ինչը միևնույն ժամանակ կապում է վարկային կազմակերպությունների ցածր մակարդակի վերահսկողության հետ (նորմատիվային սահմանափակումները չեն կարող ներքին վերահսկողության հետևանք լինել):

3. Ատենախոսության 2.2 և 2.3 ենթազուխներում ներկայացված մոդելներում ընդգրկված կազմակերպությունները հստակ չեն նույնականացվում: Մասնավորապես, պարզ չէ՝ էջ 72-ում նշված 12 տարվա ընթացքում արդյոք կիրառվել են նույն կազմակերպությունների համադրելի ցուցանիշները, թե կազմը փոփոխվել է: Չի հստակեցվում նաև, թե եղել են արդյոք դեպքեր, երբ որևէ կազմակերպություն ընդգրկվել է որոշ տարիներին, իսկ այլ տարիներին՝ ոչ: Այս հանգամանքը կարևոր է, քանի որ կարող է էականորեն ազդել մոդելային լուծումների վրա:

4. Ատենախոսության էջ 79-ում, ակտիվների ընդհանուր մեծության և շահույթ/եկամուտ հարաբերակցության հիման վրա, օպտիմալ կառուցվածք ապահովելու նպատակով վարկային և լիզինգային ներդրումները հաշվարկվել են՝ սահմանելով նվազագույն 70% չափով: Սակայն անհրաժեշտ է հստակեցնել, թե ինչ հիմնավորմամբ է ընտրվել նման սահմանաչափը, ինչպես նաև ինչ մեթոդաբանությամբ է որոշվել վարկային և լիզինգային ներդրումների գերակշռության համամասնությունը ակտիվների կառուցվածքում:

5. Ատենախոսության 3.1 ենթագլխում հեղինակը նշում է, որ արհեստական բանականության կիրառմամբ ստացված մոդելները կարող են նպաստել ներքին հսկողության համակարգերի արդյունավետության բարձրացմանը, սակայն այդ ենթահարցում դրանց գործնական կիրառելիության, փորձարկված և բավարար չափով ապացուցված լինելու վերաբերյալ հստակ հիմնավորումներ ներկայացված չեն:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոս Հայկ Բաբայանը կատարել է ուշագրավ, ծավալուն, տեսամեթոդական և կիրառական բնույթի մոտեցումներ պարունակող հետազոտություն: Այն կարելի է որակել, որպես ինքնուրույն կատարված հետազոտություն, որտեղ մեքենայական ուսուցանման միջոցով դրված և լուծված են ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործման հեղինակի կողմից շեշտադրված տեսական ու գործնական մի շարք կարևոր խնդիրներ:

Սեղմագիրը կազմված է ՀՀ ԲԿԳԿ-ի պահանջներով և համապատասխանում է ատենախոսության բովանդակությանը, արտացոլում է դրա հիմնական դրույթներն ու արդյունքները: Ատենախոսության սեղմագրում և հեղինակի հրատարակած գիտական 6 հոդվածներում, որպես գիտական նորույթ ներկայացված դրույթները ստացել են իրենց լուսաբանումը: Հոդվածներից երկուսը (H. Babayan, A. Matevosyan, V. Babayan, Z. Khanamiryan, M. Matevosyan «Machine Learning-based Optimization of Internal Controls in Credit Institutions», «Engineering, Technology & Applied Science Research» Vol. 15, No. 4, 2025, 24667-24671., Babayan, H., Matevosyan, A., Babayan, V., Matevosyan, M.H., & Vardanyan, A. (2026). Optimizing Financial Ratios with AI: A Dynamic Control Framework for

Credit Institutions. Engineering, Technology & Applied Science Research.) ինդեքսավորված են սկոպուս գիտաչափական շտեմարանում:

Վերը շարադրվածը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ «ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ներքին հսկողության համակարգի կարգավորման հիմնախնդիրները» թեմայով պաշտպանության ներկայացված ատենախոսությունը բավարարում է Ը.00.03 - «Ֆինանսներ, հաշվապահական հաշվառում» մասնագիտությամբ թեկնածուական ատենախոսություններին «Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման» 6-րդ և 7-րդ կետերի և ՀՀ ԲԿԳԿ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող այլ պահանջներին, իսկ նրա հեղինակը՝ Հայկ Գևորգի Բաբայանը արժանի է տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Պաշտոնական ընդդիմախոս,

տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Մ. Ռ. Գյուլասարյան

Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ Մ. Ռ. Գյուլասարյանի ստորագրությունը հաստատում եմ «Փարվանյան Քոնսալթինգ» ՍՊ ընկերության

գլխավոր տնօրեն

Մ.Ա. Փարվանյան

14.05.2026թ.

